

Mynd 1. Viksteinur funnin í 1973 í Skopun av Eisenberg Djurhuus. Hesin viksteinur er so lættur, at hann flýtur. Hann er fullur av tómun poknum, ið komu av gassi í upprunaligu gróttbræðingini.

GREINARØÐ Í 6 PØRTUM: STEINRENNINGAR OG AÐRIR DÝRGRIPIR AV LANDGRUNNINGUM

Steinrunnin igulker funnin í Føroyum

Jens-Kjeld Jensen

Heiðursdoktari á Fróðskaparsetri Føroya
nolsoy@gmail.com

At finna steinrenningar av djórum í Føroyum er sera sjáldsamt. Eftir at fleiri fólk, sum hava funnið steinrunnin igulker, í seinastuni hava verið í samband við okkum, gerst tað ikki minni undranarvert, ikki minst tí grótið í steinrenningunum er øðrvísi enn tað, vit kenna úr føroysku fláarøðini. Hetta er sætta og seinasta greinin í røðini í Frøði um steinrenningar av landgrunninginum. Tað eru framvegis nógvir spennandi dýrgripir frá landi og havbotni, ið vit ikki hava skrivað um her, og vónandi fer onkur at taka táttin upp seinni.

Uni Árting

Jarðfrøðingur á Jarðfeingi og adjunktur í jarðfrøði á Fróðskaparsetri Føroya
ua@jf.fo

Steinrunnin igulker eru funnin nógvastaðni kring um í heiminum. Í Danmark eru steinrunnin igulker funnin í fornfrøðiligum útgrevstrum, sum stava heilt afturi úr steinöldini. Í gomlum døgum vórðu hesi igulker nevnd torusteinar, tí fólk hildu, at tey duttu niður av himli, tá ið toran gekk. Seinni vóru tey kallað 'sebedejesten', bíbliunnar Sebedeus, hvørs synir vórðu nevndir 'torusynir'. Somuleiðis varð sagt, at snarljósið ongantíð slær niður sama stað tvær ferðir, og tí høvdu fólk ein tilíkan stein liggjandi heima fyri at verja seg ímóti toruni.

Orðið torusteinur er ikki ókent í Føroyum. Í bókini *Fedgar á ferð* eftir Heðin Brú stendur: „Teir koma oman at briminum. Har var einki lík, og Kálvur ernadist upp, fann ein torustein: „Pápin, skal eg taka henda heim við?“ – „Tað kann tú, men tað skuldi verið ein, faðir legði ein inn undir grundina, tá ið hann bygdi.“ Hann skuldi taka hann við kortini, helt Kálvur, hann hevði ofta hugsað um, at tað hevði verið gott at havt ein undir høvdalagnum, tá ið toran gekk, helt hann“.

Mynd 2a,b. Undir- og yvirsíða á steinrunnum igulkeri. Bæði got og munnur eru á undirsíðuni. Fimm sløg av hesum igulkerum eru funnin í Føroyum.

Torusteinurin, ið Kálvur fann, var neyvan eitt steinrunnið igulker, men helst ein viksteinur. (Sj mynd 1).

Viksteinur er av gos-uppruna og verður til, tá ið magma við høgum gasstrýsti goysir, gassið fer úr og steinurin stannar. Viksteinur (en. *Pumice*) er so lættur, at hann flýtur. Viksteinurin á mynd 1 er funnin av Eisenberg Djurhuus í Skopun 1973, og er allarhelst frá eldgosinum í Vestmannaoyggjum sama ár. Fleiri líknandi viksteinar eru funnin í Føroyum um hetta mundið.

Igulker verða flokkað í ymiskar hópar

Tær elstu steinrenningarnar av igulkeri eru frá Ordivicium (uml. 480 mió. árum síðani). Flestu okkara kennast við steinrunnin igulker, og hesi igulker eru sera fjølbroytt. Tað, ið fyrst man renna fólk til hugs, tá tey síggja eina tilíka steinrenning, eru núlvandi igulkerini, ið vit kenna umleið fimm ymisk sløg av í Føroyum. Tey eru symmetrisk, rundleitt, og muðurin situr á undirsíðuni og gotið oman á í miðjuni (sí mynd 3). Hesi igulker liva á hørðum botni, har tey eta algur og smá djór.

Ein annar hópur (en. *Heart urchins*) hevur

Mynd 3. Vanligt symmetriskt reytt igulker, funnið í Føroyum

Mynd 4. Flint frá Stevns Klint í Danmark. Flint ið hevur ein døkkan grálígan, næstan svartan lit og kálkið er hvítt. Hetta klumpkenda skapið er eyðkent fyri flint. Tvey sløg av steinrenningum síggjast í grótinum, ein kisilsoppur og ein skel.

umleið seks ymisk sløg av igulkerum. Hesin hópur er eyðkendur, tí skapið er ovalt og ósymmetriskt og tí at bæði munnur og gotið eru á undirsíðuni. Tey hava ongargar „tenn“ (sí mynd 2 a,b). Hesi sløginu liva á bleytum botni, ofta niðurgravað í fínum sandbotni.

Flint

Flint kenna vit sum grótklumpar (en. *nodule*), ofta við óregluligum skapi í leysum legugrýti ella kálksteinum, eitt nú frá Stevns Klint í Danmark og úr Suðurlonglandi. Ofta er flint grálígt, kámt, glaskent og eitt sindur gjøgnumskygt (sí mynd 4). Flint kann eisini vera svart, myrklátt, hvítt, brúnt og reydlígt. Flint varð í forntíðini nýtt til vápn sum t.d. knívar, pílaoddar og annað.

Steinrenningar kunna vera í flinti (sí mynd 4). Flint finst ikki í føroysku jarðfrøði-fláarøðini, sum vit kenna hana á landi. Men hvat ið fjalir seg undir basaltfláunum í undirgrundini er torført við vissu at vísa á. Tað kann vera torført at skilja millum flint

Mynd 5 a og b.
Steinrunnið igulker, ið
Andreas Weihe, Selatrað,
hefur latið.

og tinnur, eitt nú kalsedon og opal, tí hesi bæði steinsløgini líkjast í evnafroði, herðu, gjøgnumskygd og í útsjónd. Í Noregi finst nakað av flintlíkum gróti (en. *Chert*) í úttara Rogalandi, á Frøya og eisini ymsastaðni í Finnørkuni.

Vanliga ástøðið um, hvussu flint verður til, er, at kisil (SiO_2) verður útskilt í kálkgrýti undir trýsti frá áhaldandi legugrýtisgerð. Henda tilgongd fer fram í holuskipanum, har krabbadjór halda til. Sjálvt kisilið kemur frá einkynuverum sum radiolarum og diatomeerum.

Funnið í Føroyum

Higartil vita vit um fyra steinrunnin igulker, ið eru funnin í Føroyum. Tey hoyra øll til ósymmetrisk

hópin, sum livir á bleytum botni (sí mynd 3). Øll eru í flinti og eru „avrit“ av innarusiðuni av kálkskelini hjá igulkerunum.

Tað fyrsta læt Andreas Weihe Fornminnissavni-
num í 1939 (sí mynd 5 a, b). Henda steinrenningin
hoyrir til ættina *Galerites* sp. Lamarck, 1801 † frá
krittíðini og er tí millum 145-65 milliónir ára
gomul.

Tær næstu triggjar steinrenningarnar hava børn
funnið.

Bogi Heiðrikssen fann í 2002 eitt steinrunnið
igulker (sí mynd 6). Hetta er av ættini *Echinocorys*
sp. Leske 1778 †.

Anna Margit Gotved Petersen fann í 2007 eitt
steinrunnið igulker (sí mynd 7) í Sandagerði í

Mynd 6. Steinrunnið
igulker í reyðbrúnum
flinti, funnið av Boga
Heiðrikssen millum
malargrót í Leirvík.

Mynd 7 a og b. Her sæst yvir- og undirsíðan á einum steinrunnum igulkeri, funnið í Sandagerði av Onnu Margit Gotved Petersen.

Tórshavn. Henda steinrenningin er nakað slitin og sær út til at hava ligið leingi á sandinum. Steinrenningin er frá Danien-tíðini og er tí millum 65 og 61 milliúnir ára gomul. Slagið er *Echinocorys oblicus*, Ravn, 1927 †.

Rúna Bárðardóttir Dam fann somuleiðis eina steinrenning í einum sandkassa á dagstovninum á Hamrinum á Argjum (sí mynd 8). Henda steinrenning er av somu ætt sum omanfyri nevnda steinrenningin, *Echinocorys oblicus*, Ravn, 1927 †.

Hvussu eru steinrenningarnar komnar til Føroya?

Tað er nærum ógjørligt við vissu at siga, hvussu

steinrunnu igulkerini eru komin til Føroya. Ofta verður sagt, at onkur hevur havt tey í viðförunum til Føroya og síðani hevur mist tey burtur í natúruni, men hetta er lítið sannlíkt. Flint av ymiskum slagi er tó ofta funnið í Føroyum, eitt nú í eplasekkjum. Sandur í tonsatali at stoypa við verður eisini innfluttur úr Noregi og øðrum londum. Og tann eina steinrenningin er funnin í einum sandkassa.

Ísborið grót finna vit eisini innarlaga á føroyska landgrunninum (sí Frøði 1/2016).

Møguliga hevur flint eisini verið brúkt sum barlast og er á tann hátt komið til Føroya.

Sostatt kunnu steinrunnu igulkerini vera komin til Føroya á ymiskan hátt, men prógv hava vit eingi enn, so fyrbils lata vit spurningin standa ósvaraðan.

Mynd 8. Her sæst yvir- og undirsíða av steinrunnum igulkeri, funnið av Rúnu Bárðardóttir Dam í einum sandkassa í dagstovninum á Hamrinum.

Keldur:
 • Heðin Brú. 1940. *Føðgar á ferð. Felagið Vardín. Tórshavn*
 • Arting, Uni & Jensen, J.-K. 2016. *Steinrenningar og aðrir dýrgripir av landgrunninum. Frøði 1/2016 pp. 10-13.*